

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.051.156 Львівського національного
університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, Університетська, 1

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертацію СПОДАРИК Марти Богданівни
«Окрема думка судді органу конституційної юрисдикції:
порівняльно-правове дослідження» на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Конституювання в національному правопорядку органу конституційної юрисдикції нерозривно – сутнісно й змістовно – пов’язане із визнанням верховенства конституції як однієї із вихідних засад цього правопорядку. Наголошу, що верховенство конституції засвідчує не тільки її первинне ієрархічне місце в системі джерел права щодо усіх інших нормативно-правових актів, беззастережну вимогу їх відповідності конституції. Найперше йдеться про загальну підпорядкованість об’єктивованому до певної міри її змістом праву, зокрема підпорядкованість праву й будь-якої політичної влади, яка в такий спосіб набуває легітимності і якій через це коряться люди. І саме з цієї причини верховенство конституції визначає її верховенство й щодо (зокрема або найперше) парламенту і, як наслідок, вищу юридичну силу щодо усіх «підконституційних» правових актів, які творяться парламентом (Ю. Лімбах).

За такого змістовного наголосу видається безперечним, що буквально кожне рішення органу конституційної юрисдикції, яке засвідчує результати вирішення питання про відповідність конституції певного об’єкта, неодмінно мусить слугувати еталонним зразком повного і всебічного розгляду справи, обґрунтованості та вмотивованості рішення органу конституційної юрисдикції по суті такої справи.

Рівною мірою резонно стверджувати, що рішення органу конституційної юрисдикції незмінно мусять доводити – поряд із багатьма іншими чинниками – дійсну прихильність держави «культурі обґрунтування» (Е. Мюрейні), за якою владне повноваження позначає тільки початкову точку конституційного аналізу, а наявність повноваження діяти є необхідною, але не достатньою умовою легальності та легітимності публічного владарювання.

Значення окремої думки судді органу конституційної юрисдикції, яка уречевлює прагнення артикулювати відмінну від більшості думку, вказати на аргументи і міркування, що привели суддю до такої відмінної думки, сягає тоді значно далі за її виключно прикладне сприйняття. Окрема думка здатна бути

дієвим знаряддям визначення наявності та оцінки рівня та глибини розмислу при постановленні органом конституційної юрисдикції певного рішення, віддзеркаленням теоретичних дискусій та методологічних пошуків, що цьому передували. Відповідно, окрема думка, що додається до відповідного акта органу конституційної юрисдикції, дозволяє краще усвідомити постановлений акт, ті аргументи і міркування, якими аргументовано певне рішення. Водночас окрема думка також здатна бути дієвим знаряддям підтвердження та оцінки компетентності та моральних якостей, власно, судді органу конституційної юрисдикції. Врешті-решт, окрема думка, за певних обставин здатна позитивно чи негативно впливати на регулятивну здатність актів органу конституційної юрисдикції.

З наведених причин, переконаний, актуальність обраної автором теми та визначеної нею мети дисертаційного дослідження – порівняльно-правове дослідження інституту окремої думки судді органу конституційної юрисдикції, з'ясування значення окремої думки, її функцій, ознак та особливостей, на основі порівняльно-правового аналізу національного і міжнародного законодавства, практики Конституційного Суду України та органів конституційної юрисдикції інших держав, наукових праць українських та зарубіжних вчених (с. 15 дисертації) – не викликає сумнівів та заперечень.

Структура та оформлення дисертаційного дослідження. Дисертація включає анотації державною та англійською мовами, вступ, три розділи, які поділені на дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел та додаток на 3 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 196 сторінок, із них основного тексту – 160 сторінок, список використаних джерел, що містить 209 найменувань, – 33 сторінки. Структурні складники дисертації відповідають наявним нормативним вимогам щодо їх оформлення.

Дисертація виконана державною мовою, рівень володіння якою не викликає нарікань, а стиль викладення відповідає прийнятому в науковій літературі та засвідчує предметність і інформативність міркувань автора, їх логічність, однозначність, доказовість та переконливість.

Виклад у наукових публікаціях положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження, які виносяться на захист, відображені в одинадцяти наукових працях: трьох статтях у наукових фахових виданнях України, одній статті в іноземному науковому фаховому виданні, семи тезах виступів на науково-практичних конференціях. Дисертаційне дослідження Сподарик М.Б., отже, пройшло належну апробацію і являє самостійну наукову працю, яка має завершений характер.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз тексту та результатів (висновків, пропозицій, рекомендацій) дисертаційного дослідження Сподарик М.Б., її наукових публікацій, зазначених в анотації, не засвідчив

порушень академічної доброчесності, зокрема у тексті дисертації зроблені посилання на публікації авторів, чії наукові результати, ідеї, публікації й інші матеріали були використані, належним чином оформлені посилання на нормативно-правові та правозастосовні акти, аналітичні матеріали тощо. Крім того, дотримання Сподарик М.Б. стандартів академічної доброчесності підтверджує звіт за результатами проведення перевірки тексту дисертаційного дослідження Сподарик М.Б. на унікальність в онлайн-сервісі Unicheck (ID перевірки 1016062519).

Обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження. Визначена структура дисертації узгоджується із заявленою метою та зумовлена завданнями, що покликані конкретизувати її досягнення: розкрити сучасний стан дослідження інституту окремої думки у науковій літературі; простежити хід історичного розвитку інституту окремої думки в Україні та зарубіжних державах; виявити тенденції у процесі викладення й подальшого застосування окремих думок суддів органу конституційної юрисдикції в Україні та зарубіжних державах; запропонувати розширену класифікацію окремих думок суддів органу конституційної юрисдикції; сформулювати систему ознак окремої думки судді органу конституційної юрисдикції; обґрунтувати існування передумов та меж реалізації суддею органу конституційної юрисдикції права на викладення окремої думки; виявити шляхи удосконалення правового регулювання, що стосується порядку та форми викладу окремої думки суддею органу конституційної юрисдикції (с. 15-16 дисертації).

Аналіз аргументованих у дисертації положень, висновків і рекомендацій дозволяє твердити про їх обґрунтований і раціональний зв'язок із метою та завданнями дисертації відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Відповідно, логічна послідовність міркувань автора зумовлена досягненням мети та завдань дослідження та узгоджується належним чином із визначеною структурою дисертації.

Опрацювання змісту дисертації доводить, що використання заявлених автором методів дослідження – структурно-функціонального, діалектичного, порівняльно-правового, системного, герменевтичних та інших методів (с. 16 дисертації) – є адекватним і коректним та дозволило авторові отримати та належно аргументувати нові наукові результати, забезпечити їх доказовість та об'єктивність.

Основні наукові положення, які виносяться на захист. У дисертації Сподарик М.Б. аргументує низку положень (с. 17-19), серед яких видається доцільним звернути увагу на такі.

1. Виокремлення системи та визначення змісту функцій окремої думки судді органу конституційної юрисдикції. Йдеться, зокрема, про комунікативну та прогностичну функції, функцію сприяння зростанню якості колегіальних

рішень органів конституційної юрисдикції, відмежовувальну функцію та функцію сприяння зростанню суддівської незалежності.

2. Виокремлення темпоральних та етичних меж реалізації суддею органу конституційної юрисдикції функціонального права на окрему думку та їх змістовна характеристика.

3. Обґрунтування необхідності удосконалення правового регулювання порядку та форми викладення окремої думки суддею органу конституційної юрисдикції шляхом внесення змін до законодавства, які передбачали б можливість викладення суддями окремої думки у співавторстві, необхідність вказівки на різновид окремої думки в її найменуванні задля спрощення аналізу змісту окремої думки судді органу конституційної юрисдикції тощо.

4. Осмислення окремих думок суддів органу конституційної юрисдикції у взаємозв'язку із такою засадою діяльності органу як колегіальність, що серед іншого дозволило авторові розвинути аргументацію позитивного значення окремих думок в контексті забезпечення обґрунтованості та вмотивованості рішень органу конституційної юрисдикції, постановлених колегіально.

5. Удосконалення розуміння системи ознак окремої думки судді органу конституційної юрисдикції, до якої автор включив такі: спеціальний суб'єкт та добровільний характер викладення окремої думки; її письмова форма та публікація разом з рішенням органу конституційної юрисдикції; відмінність позиції судді, викладеній у окремій думці, від позиції більшості від складу органу конституційної юрисдикції; відсутність юридичної сили.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Наукові результати дисертації, вважаю, можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальшого осмислення сутності окремих думок суддів органів конституційної юрисдикції, їх практичного значення у функціонуванні органів конституційної юрисдикції; у практичній правничій діяльності – для вдосконалення правового регулювання здійснення суддями Конституційного Суду України права на окрему думку; у навчальному процесі – при викладанні, навчально-методичному забезпеченні навчальних дисциплін конституційного спрямування.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи науковий рівень дисертації і наукових публікацій Сподарик М.Б., водночас вважаю за необхідне вказати на низку моментів, які потребують під час публічного захисту роз'яснень та/або наведення додаткових аргументів.

1. Серед положень наукової новизни, які виносяться на захист, першим автор визначила таке: «виокремлено систему функцій окремої думки судді органу конституційної юрисдикції та розкрито їх зміст...». Серед інших автор зазначає відмежовувальну функцію – «окрема думка (незгоди) є єдиним, що може відмежувати позицію судді від колегіального рішення, при цьому він

зберігає свою репутацію, як, наприклад, у разі прийняття більшістю суперечливих, з погляду права, рішень (с. 17 дисертації).

Аргументуючи свою позицію щодо системи функцій окремої думки судді органу конституційної юрисдикції та їх змісту, автор, зокрема вказує:

«Варто зауважити, що, у контексті існування права на викладення окремої думки судьями Конституційного Суду України видається недоречним, що в українському законодавстві міститься заборона на публікування результатів поіменного голосування суддів. Таке правове регулювання створює можливості для маніпуляції правом на викладення окремої думки, її використання у не властивих їй цілях, зокрема для уникнення громадського чи політичного осуду. Тобто можна припускати, що фактично існують легітимні функції окремої думки, закладені законодавцем, які розвивалися та розширювалися поруч з розвитком самого інституту окремої думки. Водночас зловживання правом на окрему думку призвело до виникнення не властивих їй функцій, таких як задоволення академічної амбітності окремого судді чи виписування самоіндульгенції щодо результатів прийнятого колегіального рішення» (с. 60-61 дисертації).

Поділяючи загалом міркування автора, водночас вкажу щонайменше три дискусійні моменти, які під час публічного захисту потребують від автора конкретизації.

По-перше, беручи до уваги позицію, відстоювану автором щодо сутності окремої думки (с. 34-47), розрізнення окремих думок згоди та окремих думок незгоди (с. 48), підстави обмеження відмежовувальної функції окремої думки судді органу конституційної юрисдикції саме «окремою думкою (незгоди)» залишилися невизначеними. Наведені автором приклади та міркування (с. 61-62; с. 75-80) та висновки (с. 158) так само дають підстави думати, що автор виокремлює і визначає відмежовувальну функцію виключно щодо «окремої думки (незгоди)».

По-друге, у разі якщо автор дійсно дотримується саме такої точки зору, то твердження про відмежовувальну функцію як функцію, властиву окремій думці судді органу конституційної юрисдикції як такій, потребує наведення автором додаткових аргументів та/або більш змістовного роз'яснення.

По-третє, підкреслюючи значущість міркувань автора про зловживання правом на окрему думку, вважаю необхідним визначити авторську позицію, яка уможлиблює розмежування сумлінного здійснення права на окрему думку та зловживанням цим правом суддею органу конституційної юрисдикції.

2. Привертає увагу, що у міркуваннях автора про окрему думку судді органу конституційної юрисдикції часто переважає явно негативна конотація

рішення органу конституційної юрисдикції, чіткий наголос на його недоліках та упущеннях. Прикметними тут видається такі твердження:

«У цій ознаці (йдеться про відмінність – Д.С.) великою мірою відображено суть і призначення окремої думки, адже її завдання полягає в тому, щоб вказати на недоліки рішення, аспекти, які не були враховані іншими суддями, та потенційні ризики» (с. 42)

«Так, окремі думки завжди є індикатором існування певного недоліку в рішенні. Але щоб оцінити те, наскільки цей недолік є суттєвим, не можна обмежуватись тільки фактом існування окремих думок. До того ж цей недолік може бути не більш ніж доповненням до рішення в цілому і таким, що не завдає шкоди його регулювальній силі і не ставить під сумнів його законності» (с. 81).

У цьому зв'язку постає одне очевидне питання, яке потребує від автора відповіді при публічному захисті. Чи є незгода судді або кількох суддів із аргументацією та/або вирішенням органом конституційної юрисдикції певного питання насправду необхідною та достатньою умовою визнання щонайменше недосконалості такої аргументації та/або вирішення?

3. Серед наукових результатів дисертаційного дослідження, які винесені на захист, заслуговують на підтримку пропозиції автора щодо удосконалення правового регулювання порядку та форми викладення окремої думки суддею органу конституційної юрисдикції шляхом внесення змін до законодавства.

У цьому зв'язку як упущення автора сприймаю відсутність в дисертації належної уваги та відповідного аналізу положень проєкту Закону України «Про конституційну процедуру» (№ 4533 від 21.12.2020 р.). Йдеться, зокрема, про положення статті 59 (див.: доопрацьований проєкт Закону України «Про конституційну процедуру» № 4533 станом на 05.04.2021 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. Законотворчість. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70729 (дата відвідування 18.01.2024 р.).

4. Нарешті, автор, як вказано, вважає «...недоречним, що в українському законодавстві міститься заборона на публікування результатів поіменного голосування суддів. Таке правове регулювання створює можливості для маніпуляції правом на викладення окремої думки...» (с. 60).

Підтримуючи таку оцінку, вважаю, що потребує конкретизації позиція автора щодо можливих дієвих шляхів удосконалення правового регулювання здійснення суддями Конституційного Суду України права на окрему думку, крім, власно, скасування заборони на публікування результатів їх поіменного голосування при ухваленні Судом рішення.

Підкреслю, що вище наведені дискусійні положення і зауваження не заперечують моєї загальної позитивної оцінки наукового рівня дисертації і наукових публікацій Сподарик М.Б. Безвідносно до висловлених зауважень, науковий рівень дисертаційного дослідження не викликає нарікань.

За результатами вивчення дисертації Сподарик М.Б. «Окрема думка судді органу конституційної юрисдикції: порівняльно-правове дослідження» вважаю резонним стверджувати про наукову обґрунтованість та новизну відстоюваних автором результатів дослідження, належний рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння нею методологією наукової діяльності.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертація СПОДАРИК Марти Богданівни «Окрема думка судді органу конституційної юрисдикції: порівняльно-правове дослідження» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, а її автор – СПОДАРИК Марта Богданівна – за результатами публічного захисту на засіданні вченої ради заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри конституційного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Дмитро ТЕРЛЕЦЬКИЙ